

Działalność wydawnicza i kulturotwórcza Spółki Nakładczej „Książka” (1904—1914)*

Praca moja jest monografią wydawnictwa działającego w Krakowie w latach 1904-1914, powołanego do życia przez Polską Partię Socjalistyczną. Podejmując temat, przyjąłem założenie, że wydawnictwo ze względu na proveniencję, politykę wydawniczą, strukturę organizacyjno-prawną odbiegało od tradycyjnych dziewiętnastowiecznych wydawnictw i spełniało specyficzną funkcję kulturotwórczą.

W końcu XIX i w początkach XX wieku firmy wydawnicze na ziemiach polskich miały zwykle charakter nakładowo-sortymentowy, to znaczy obok działalności wydawniczej prowadziły własne księgarnie, poprzez które zbywały literaturę, wydawaną zresztą nie tylko nakładem własnym, lecz także książki innych firm, nie posiadających na danym terytorium własnych księgarni. Firmy wydawnicze w jednym zaborze służyły zazwyczaj jako skład główny książek firmom z innych zaborów, pośrednicząc w ten sposób w rozprowadzaniu produkcji wydawniczej i służąc wymianie literatury między różnymi zaborami. Firmy wydawnicze utrzymywały także międzyzaborowe kontakty z drukarniami. Zwłaszcza drukarnie krakowskie służyły z doskonałości usług, toteż korzystali z nich często wydawcy z Królestwa Polskiego.

W wymianie polskich książek między zaborami poważne

ograniczenia stwarzała cenzura: surowa w zaborze rosyjskim, gdzie szczególnie mocno skrępowano działalność księgarzy i wydawców, uniemożliwiając publikowanie i rozpowszechnianie zwłaszcza utworów o treściach patriotycznych oraz dzieł uznanych za antyreligijne czy nieobyczajne.

Natomiast w Galicji, gdzie panowały znacznie większe swobody polityczne, cenzura ingerowała jedynie w wypadkach szczególnego naruszenia przepisów zabraniających publikowania treści godzących we władzę, religię i moralność. Panujące w Galicji swobody spowodowały, że stała się ona miejscem druku wielu utworów, zwłaszcza o treściach patriotycznych, które ze względów cenzuralnych nie mogły ukazać się w Królestwie. Po wydrukowaniu w Galicji utwory te często trafiały do Królestwa bądź to nielegalnie, drogą przemytu przez granice, bądź legalnie w drodze pertraktacji księgarzy z rosyjskimi cenzorami, pertraktacji, w których argumentem koronnym z reguły bywała "łapówka". Mimo niesłychanej pomysłowości i aktywności księgarzy w uzyskiwaniu przychylności cenzorów indeks książek, które w Królestwie nie uzyskały debitu, był jednak znaczny.

Księgarze z Królestwa niejednokrotnie korzystali także z pośrednictwa i pomocy obcych, zwłaszcza rosyjskich firm księgarskich. Wykorzystując fakt, że urzędy cenzorskie w głębi Rosji stosowały znacznie łagodniejsze kryteria oceny utworów i uczulone były na inne treści niż warszawski Komitet Cenzury, niekiedy sprowadzono książki z Galicji przez Lipsk lub przez Kijów czy Petersburg.

Mimo nie kwestionowanych zasług dla rozwoju polskiej kultury i literatury prywatne firmy wydawnicze kierowały się jednak przede wszystkim zasadami ekonomicznymi i im podporządkowywały swą działalność. O podejmowanych inicjatywach wydawniczych decydowały w dużej mierze prawa rynku. Odbijało się to na całym procesie wydawniczym, a w szczególności sposób rzutowało na sytuację autorów. Brak przepisów

prawnych regulujących stosunki między autorem i wydawcą powodował, że istniejąca w tym zakresie dowolność stwarzała warunki do nadużyć ze strony wydawców. Sprawy te nurtowały ówczesne środowisko autorsko-wydawnicze, były przedmiotem licznych dyskusji, wystąpień autorów w obronie swoich praw, podejmowano też próby konkretnych rozwiązań.

W kręgu zainteresowań prywatnych firm wydawniczych znajdowała się głównie tradycyjna publiczność o ustalonych gustach i potrzebach. Te przede wszystkim starano się zaspokoić. Pod koniec XIX wieku coraz szerzej zaczęły pojawiać się potrzeby, którym prywatne firmy wydawnicze nie były w stanie sprostać. Rozwijająca się działalność naukowa i oświatowa zrodziła potrzebę publikacji dzieł naukowych, materiałów źródłowych i różnego rodzaju podręczników, a także literatury popularnej i beletrystycznej dla poszerzającego się kręgu czytelników "z ludu" - słowem takiego rodzaju publikacji, które ze społecznego punktu widzenia były wartościowe i konieczne, ale jednak były deficytowe i bez dotacji nie mogłyby się ukazać.

W sukurs prywatnym firmom wydawniczym przyszły wydawnictwa powołane z inicjatyw społecznych - wydawnictw mecenatu społecznego, które w znacznej mierze przejęły na siebie ciężar wydawania owej literatury wymagającej finansowych dotacji. Wydawnictwa takie powstawały zwykle w ramach działalności stowarzyszeń społecznych, czasem przybierały formę odrębnych instytucji, a rozwijały działalność i w Królestwie, i w Galicji, i poza granicami kraju.

W Królestwie w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX w. ważną rolę w podejmowaniu takich inicjatyw odegrało środowisko wychowanków Szkoły Głównej. Z ich to inicjatywy powołano do życia między innymi Kasę im. Mianowskiego, która rozwinęła ożywioną działalność wydawniczą. Oprócz Kasy im. Mianowskiego funkcjonowało w Królestwie wiele innych wydawnictw o charakterze społecznym. Stanisław

Arct wspominał, że na przestrzeni lat 1878-1914 istniało ich aż 88, a znajdowały się wśród nich między innymi Centralne Towarzystwo Rolnicze, Kasa Przezorności i Pomocy Pomocników Księgarskich, Wydawnictwo im. Stanisława Staszica.

Z inspiracji czynników społecznych rozwijał się także ruch wydawniczy w Galicji. Od roku 1868 działało tutaj Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, od 1885 Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich, od 1882 Towarzystwo Wydawnicze "Macierz Polska", Towarzystwo im. Piotra Skargi. Podejmowały one działalność wydawniczą w zakresie literatury pedagogicznej oraz podręczników dla szkolnictwa powszechnego, a także broszur popularnych, poświęconych różnym dziedzinom wiedzy, przeznaczonych dla bibliotek szkolnych i gminnych.

Omawiając społeczny ruch wydawniczy, nie można nie wspomnieć o działalności wydawniczej niektórych pisarzy, jak na przykład Józefa Ignacego Kraszewskiego, Elizy Orzeszkowej czy Adolfa Dygasińskiego. Niekomercyjny charakter miała także działalność Konradą Prószyńskiego (Promyka), którego "Księgarnia Krajowa" wydawała elementarze, broszury geograficzne i przyrodnicze oraz utwory literackie "dla ludu".

Pod koniec XIX i w początkach XX wieku pojawiły się wydawnictwa nowego typu - wydawnictwa mecenatu partyjnego, powołane początkowo dla potrzeb agitacyjno-propagandowych partii i stronnictw politycznych, a następnie - wraz z rozwojem aspiracji tychże do uczestnictwa w kulturze - dla potrzeb kulturotwórczych. Miały one poprzez wydawaną literaturę popularyzować określoną ideologię, a także wywierać wpływ na kulturę, wyciskać na niej swoje ideowe piętno, nadawać jej pewien styl zarówno poprzez dobór publikowanych utworów, jak i skupienie wokół siebie autorów i czytelników.

Najwcześniej pojawiły się placówki wydawnicze zorganizowane z inspiracji i dla potrzeb ruchu socjalistycznego. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku skupiały się one poza granicami ziem polskich, przede wszystkim w Genewie. Odezwy, ulotki i druki zwarte ukazywały się w formie "biblioteczek" wydawanych przez grupy socjalistyczne skupione wokół periodyków: "Równość" (w latach 1884-1887), "Przedświt" (od roku 1881) i "Walka Klas" (w latach 1884-1887). Literaturę polityczną służącą potrzebom agitacyjnym wydawało również Towarzystwo Robotników Polskich i Stowarzyszenie Socjalistyczne Lud Polski. Wydawali ją także niektórzy działacze polityczni, jak Bolesław Limanowski, z którego inicjatywy ukazywała się "Biblioteczka Socjalno-Demokratyczna". Działalność wydawniczą prowadziły również grupy socjalistyczne w kraju - w Warszawie, Krakowie, Toruniu.

W ostatnim dziesięcioleciu XIX i w początkach XX wieku nastąpił szybki rozwój partyjnego ruchu wydawniczego. Obok ruchu socjalistycznego, skupionego od roku 1893 w Polskiej Partii Socjalistycznej i od 1899 w Polskiej Partii Socjaldemokratycznej, od roku 1892 działalność wydawniczą podejmował i rozwijał także ruch "narodowy", reprezentowany przez Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne i jego poprzedniczki Ligę Polską i Ligę Narodową.

W Londynie od roku 1893 na rzecz potrzeb PPS działała duża placówka wydawnicza prowadzona przez działaczy skupionych w Związku Zagranicznym Socjalistów Polskich. Firmował wydawnictwo własnym nazwiskiem Bolesław Antoni Jędrzejowski, a współpracowali z nim: Leon Wasilewski, Witold Jodko-Narkiewicz, Stanisław Wojciechowski. Wydawnictwo to publikowało przede wszystkim literaturę polityczną, ale wydawało także utwory beletrystyczne. Londyńskie publikacje przemycano do kraju, zarówno do Galicji jak i do Królestwa, gdzie były nielegalnie kolportowane.

Od roku 1900 wydawnictwa ruchu socjalistycznego zaczęły rozwijać działalność przede wszystkim na ziemiach zaboru austriackiego: w Krakowie i we Lwowie. W latach 1900-1914 PPS i PPSD dysponowały tutaj - poza licznymi periodykami - także pięcioma placówkami wydawniczymi, publikującymi broszury i książki, od poważnych dzieł naukowych i literatury pięknej, poczynając, po broszury o charakterze propagandowym i agitacyjnym. Były to działające w latach 1900-1912 krakowskie wydawnictwo PPSD "Latarnia", istniejące od roku 1900 lwowskie Polskie Towarzystwo Nakładowe, warszawskie Towarzystwo Wydawnictw Ludowych (1906-1908), działające najpierw w Krakowie, a potem w Warszawie wydawnictwo "Życie" (1907-1913) oraz Spółka Nakładowa "Książka", która prowadziła działalność w Krakowie w latach 1904-1914.

Również bogatą działalność wydawniczą rozwinęła Liga Narodowa, publikując od roku 1892 serię broszur politycznych "Z dziesięcjej doby"; po roku 1898 powołała z inicjatywy swych członków i sympatyków, skupionych wokół Związku Naukowo-Literackiego, wydawnictwo "Wiedza i Życie". W dyspozycji Ligi pozostawało także krakowskie wydawnictwo Towarzystwa im. Tadeusza Kościuszki oraz utworzone we Lwowie w roku 1897 Towarzystwo Wydawnicze. Przedmiotem działalności tych firm były już nie tylko broszury czy ulotki, ale także dzieła literatury pięknej o trwałych wartościach ideowych i artystycznych, rozważające jednak te problemy, które w ideologii partii czy stronnictwa były szczególnie ważne. Zmieniała się także rola autora w wydawnictwie. Wokół wydawnictw partyjnych skupiali się pisarze związani ideowo lub nawet organizacyjnie z partią czy stronnictwem, a współpraca wydawnicza nierzadko poprzedzana była działalnością organizacyjną pisarza w partii czy na rzecz partii. Pojawił się nowy typ pisarza-działacza, który swą pracę literacką traktował jako jedną z form działalności organizacyjnej. Zmianie uległ także stosunek wydawców do autorów;

"swoi" autorzy traktowani byli w wydawnictwie w sposób szczególny, stwarzano im warunki materialne znacznie korzystniejsze od powszechnie panujących, troszczono się o ich satysfakcję artystyczną.

Poszerzyły się kręgi odbiorców. Wydawnictwa partyjne starały się dotrzeć ze swoimi książkami do szerokich warstw społecznych, toteż w polu ich zainteresowań znalazł się czytelnik spoza tradycyjnej publiczności literackiej, wywodzący się z tych środowisk, które w kulturze literackiej tak zwanej "wielkiej literatury" dotychczas nie uczestniczyły. Adresując swe książki do nowego odbiorcy, wydawnictwa partyjne z reguły odchodzą jednak od patronackich postaw "pochylania się nad ludem" i udostępniania mu specjalnie spreparowanej literatury "łatwej", postaw charakterystycznych dla działalności wydawniczej firm prywatnych oraz większości firm powstałych z inicjatyw społecznych. Wydawnictwa partyjne oferują literaturę o wysokich wartościach artystycznych, włączając nowego czytelnika do uczestnictwa w ogólnonarodowej kulturze i integrując tym samym społeczeństwo polskie nie tylko w przestrzeni geograficznej, ale i społecznej.

Jednym z wydawnictw, które realizowało scharakteryzowany wyżej wzór czy model wydawnictwa partyjnego, była działająca w Krakowie w latach 1904-1914 Spółka Nakładowa "Książka", powołana do życia przez Polską Partię Socjalistyczną dla realizowania jej celów propagandowych i kulturalno-oświatowych. Była to instytucja prowadząca wyraźnie określoną politykę wydawniczą, ujawniającą się zarówno w doborze autorów oraz publikowanych utworów, jak i w trosce o odbiorców, dla których przeznaczone były publikacje "Książki".

Stosowane w wydawnictwie ideowe kryteria doboru autorów sprawiły, że wokół Spółki Nakładowej "Książka" skupili się pisarze związani z Polską Partią Socjalistyczną bądź

organizacyjnie, bądź przynajmniej sympatiami politycznymi; byli to między innymi: Stefan Żeromski, Wacław Sieroszewski, Andrzej Strug, Władysław Orkan, Zofia Nałkowska, Gustaw Daniłowski. By pozyskać ich do współdziałania, a następnie podtrzymać bliską współpracę, kierownictwo "Książki" występowało z różnymi inicjatywami, w wyniku których stworzono autorom bardzo korzystne warunki materialne. Wydarzeniem z tego zakresu szczególnie ważnym stało się wyodrębnienie - w ramach "Książki" - spółki autorsko-wydawniczej pod nazwą Dział Beletrystyczny, która burzyła dotychczasowe zwyczaje i w nowy sposób określała relacje między wydawnictwem a autorami. Autorzy stali się bowiem udziałowcami, a więc współgospodarzami "Książki". Byli partnerami wydawcy i partycypowali w zyskach wydawnictwa.

Mimo deklarowanej przez wydawców otwartości na różnorodną problematykę, dobór utworów publikowanych nakładem "Książki", dokonywany był na podstawie kryteriów ideologicznych. Wyraźnie preferowane były dzieła literackie, które podnosiły problemy walki narodowyzwolenczej i ważne kwestie społeczne. W kręgu zainteresowań wydawców znalazł się nowy odbiorca książki, wywodzący się ze środowisk robotniczych. Do tego odbiorcy adresowano produkcję wydawniczą. Organizowano pozaksięgarskie drogi dotarcia do niego z książką.

Spółka Nakładowa była placówką wydawniczą, w działalności której można zauważyć zjawiska i tendencje stanowiące punkt wyjścia i podstawę tworzenia nowoczesnej kultury literackiej XX wieku. Stąd zainteresowanie "Książką" i podjęta w tej pracy próba jej charakterystyki i oceny.

W swojej pracy przyjąłem następujące założenia badawcze i zastosowałem metody pozwalające na ich realizację. Podejmując rozważania na temat wydawniczej i kulturotwórczej działalności Spółki Nakładowej "Książka", starałem się rozpatrzyć następujące problemy:

1. Specyfika "Książki" jako placówki propagandowej i kulturalnej - determinująca jej działalność wydawniczą i wymuszająca nowe rozwiązania w zakresie: a) organizacyjno-prawnym (forma spółki, Dział Beletrystyczny); b) ekonomicznym (ceny książek, honoraria autorskie itp.);

2. Rola i miejsce autora w wydawnictwie: kryteria doboru autorów, stosunki między wydawnictwem i autorami;

3. Kryteria doboru wydawanej literatury. Jej problematyka i rola w kształtowaniu świadomości narodowej i społecznej. Utrwalanie w świadomości społecznej pewnych tematów, wzorców, postaw;

4. Odbiorcy wydawnictwa "Książki". Poszukiwanie nowych dróg dotarcia z książką do czytelników;

5. Rola i miejsce "Książki" jako wydawnictwa i jednocześnie placówki propagandowej PPS w polskim życiu literackim w latach 1904-1914.

Metody badawcze, jakie zastosowałam w pracy, to przede wszystkim metoda księgoznawcza socjologiczno-funkcjonalna, pozwalająca ujawnić społeczną rolę instytucji wydawniczej, a następnie ustalić warunki regulacji stosunków między wydawnictwem, autorem, książką i czytelnikiem. Aby tego dokonać w sposób możliwie pełny, metoda socjologiczno-funkcjonalna wsparta została szeregiem innych metod m.in. księgoznawczych, jak metoda analityczno-tematyczna, typologiczno-strukturalna, bibliograficzna. Posłużyłam się także metodami zapożyczonymi z innych nauk, przede wszystkim historycznych i historycznoliterackich, w tym często stosowaną najstarszą z nich metodą opisową.

Podstawę źródłową niniejszej pracy stanowi głównie nie publikowana dotychczas korespondencja dyrektora "Książki" Bolesława Antoniego Jędrzejowskiego z pisarzami: Stefanem Żeromskim, Władysławem Orkanem, Wacławem Sieroszewskim i Gustawem Daniłowskim. Wykorzystałam także archiwalia dotyczące działalności PPS w latach 1904-1914 oraz liczne pu-

blikowane i nie publikowane pamiętniki i wspomnienia pisarzy, polityków i wydawców.

Ze zbiorów Centralnego Archiwum KC PZPR wykorzystałam w pracy znajdujące się w zespole PPS (okres krakowski) a dotyczące "Książki" materiały propagandowe i liczne dokumenty, dotyczące głównie finansów wydawnictwa. Szczególnie przydatne okazały się takie dokumenty, jak Odezwa Sp. Nakł. "Książka", roczne sprawozdania z działalności wydawniczej za lata 1904-1909, księga dłużników i wierzycieli, sprawozdanie lustratora. Korespondencja działaczy PPS z zagranicy z wydawnictwem kolportażowym "Życie" dostarczyła bogatych informacji na temat rozprowadzania publikacji "Książki" oraz charakteru odbiorców, natomiast protokoły z posiedzeń Rad Partyjnych w latach 1909-1914 pozwoliły bliżej poznać działalność propagandową PPS oraz określić miejsce i rolę "Książki" w tej działalności.

Ze zbiorów Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie wykorzystałam w pracy dokumenty sądowe dotyczące struktury prawnoorganizacyjnej Spółki: jej statut, pisma do Sądu Handlowego w sprawach dotyczących funkcjonowania wydawnictwa, składy osobowe dyrekcji, protokoły z posiedzeń Rad Nadzorczych i Zgromadzeń Rocznych.

Szczególną wartość dla pracy miał nigdzie dotąd nie publikowany duży zespół listów B.A. Jędrzejowskiego do Stefana Żeromskiego z lat 1909-1913. Zespół ten, liczący 76 listów (409 kart), znajduje się w prywatnym posiadaniu i Łaskawie został mi udostępniony przez panią Monikę Żeromską. Zawiera on bardzo bogate informacje na temat wzajemnych kontaktów autorsko-wydawniczych, działalności cenzury, procesu wydawniczego, cen i kosztów produkcji książki, jej szaty graficznej itd. Podobne, również bardzo bogate materiały zawiera korespondencja Bolesława Antoniego Jędrzejowskiego, Władysława Dehnela i Mariana Stępowskiego z Władysławem Orkanem. Korespondencja ta, przypadająca na

lata 1904-1918, a licząca 100 kart listów do Orkana i bruliony kilku listów Orkana do "Książki", znajduje się w dziale rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Skromniejsze objętościowo, lecz również interesujące i bogate w ważne informacje na temat "Książki" są przechowywane w Bibliotece Narodowej zbiory korespondencji Wacława Sieroszewskiego i Gustawa Daniłowskiego, zawierające m.in. listy B.A. Jędrzejowskiego. Zachowana w Bibliotece Jagiellońskiej korespondencja B.A. Jędrzejowskiego z B. Limanowskim z lat 1894-1898, a więc z okresu poprzedzającego powołanie wydawnictwa do życia, rzuca światło na wcześniejszą działalność oraz poglądy tak Limanowskiego, jak Jędrzejowskiego i pozwala lepiej rozumieć politykę wydawniczą późniejszej "Książki".

Spożytkowałam w pracy również liczne informacje zawarte we wspomnieniach i pamiętnikach z epoki. Dla poznania dziejów samej Spółki Nakładowej "Książka" oraz środowiska społecznego, w którym działała, szczególnie przydatne okazały się "Dzienniki" Zofii Nałkowskiej [Warszawa 1976], na bieżąco, "na gorąco" relacjonujące ważniejsze i mniej ważne zdarzenia publiczne i wydarzenia z kręgu spraw osobistych pisarki oraz "Pamiętniki" Bolesława Limanowskiego (Warszawa 1961), spisywane przez autora dopiero pod koniec życia, ale oparte o korespondencję z wielu lat, którą autor "Pamiętników" miał do dyspozycji w chwili ich pisania. Zarówno Zofia Nałkowska, jak i Bolesław Limanowski przez wiele lat związani byli z "Książką" dość bliską współpracą, toteż ich zapiski mają dużą wartość poznawczą i dokumentalną.

Interesujące i ważne informacje na temat ruchu wydawniczego w początkach naszego stulecia przynoszą wspomnienia księgarzy i wydawców, jak na przykład Władysława Grzelaka "Wśród autorów i książek" (Warszawa 1975) czy Ludwika Fiszera "Wspomnienia starego księgarza" (Warszawa

1975). Takie relacje wspomnieniowe, z reguły spisywane po latach, wymagają lektury krytycznej, zaś zawarte w nich informacje o ludziach i zdarzeniach muszą być konfrontowane z innymi źródłami.

Na temat okoliczności utworzenia "Książki" oraz jej roli w propagandzie Polskiej Partii Socjalistycznej, a także na temat ludzi tworzących Spółkę i kierujących nią potem, wiele wiadomości przynoszą wspomnienia działaczy PPS. Na szczególną uwagę w tym względzie zasługują wspomnienia Michała Sokolnickiego "Czternaście lat" (Warszawa 1936) i "Rok 1914" (Londyn 1961), Władysława Studnickiego "Z przeżyć i walk" (Warszawa 1928), Leona Wasilewskiego "Zarys dziejów Polskiej Partii Socjalistycznej" (Warszawa 1925) i "Z roboty zagranicznej PPS" pomieszczone w "Księdze Pamiątkowej PPS w trzydziestą rocznicę" (Warszawa 1923), Stanisława Wojciechowskiego "Moje wspomnienia" (Lwów-Warszawa 1958).

Wiele interesujących danych dostarczyła wreszcie analiza książek wydanych nakładem Spółki, analiza ich zawartości treściowej i formalnej.

Wymienione wyżej zbiory dokumentów rękopiśmiennych oraz publikacji charakteryzują podstawę źródłową mojej pracy, chociaż nie wyczerpują danych o całości wykorzystanych materiałów, źródeł mniej ważnych, wykorzystywanych przy omawianiu kwestii szczegółowych. Pełny wykaz źródeł i literatury zawiera dołączona do pracy bibliografia. Usiłowałam zgromadzić całą dostępną literaturę i dotrzeć do wszystkich zachowanych dokumentów. Jednak ze względu na brak niektórych danych, a także z uwagi na subiektywny charakter takich materiałów źródłowych jak listy, wspomnienia i pamiętniki, niejednokrotnie zmuszona byłam do rezygnowania z kategorycznych sądów na rzecz snucia jedynie przypuszczeń, posługiwania się hipotezami, obwarowywania twierdzeń rozmaitymi zastrzeżeniami.

Literatura na temat działalności polskich firm wydawniczych w początkach XX wieku jest skromna. Badaczy w większym stopniu interesował ruch wydawniczy w wieku XIX, stąd niewiele jest prac traktujących o firmach rozwijających działalność wydawniczą w tym samym co "Książka" czasie, prac, które mogłyby stanowić dla Spółki Nakładowej "Książka" jakiś układ odniesienia. Kilka prac spełnia jednak te warunki; są to przede wszystkim: monografia Jana Muszkowskiego "Z dziejów firmy Gebethner i Wolff 1857-1937" (Warszawa 1938), Marianny Mlekickiej "Jakub Mortkowicz - księgarz i wydawca" (Wrocław 1974) oraz artykuł Stanisława Arcta i Eugenii Pawłowskiej "Wydawcy warszawscy w latach 1878-1914" pomieszczony w pracy zbiorowej "Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie (Warszawa 1970). Prace te dotyczą firm działających w Królestwie, ale kontakty wydawnicze między zaborami były bliskie, stąd wiele podobieństw, stąd podobne problemy występujące w działalności wydawniczej firm funkcjonujących w Królestwie i w Galicji, stąd wreszcie - przydatność owych monografiidla,mojej pracy. Przydatne i pomocne, ze względu na syntetyczne ujęcie działalności wydawniczej poprzez wieki oraz próbę typologii wydawnictw, okazały się także dwie inne prace: Czesława Ożarzewskiego "Zarys dziejów książki i księgarstwa" oraz Andrzeja Klimowicza "Sześćset lat w służbie książki". Z prac historycznych w największym stopniu wykorzystałam Jerzego Myślińskiego "Grupy polityczne Królestwa Polskiego w Zachodniej Galicji 1895-1904" (Warszawa 1967), Józefa Buszki "Ruch socjalistyczny w Krakowie 1890-1914" (Kraków 1961), Walentyny Najdus "Szkice z historii Galicji" t. 1-2 (Warszawa 1960), Andrzeja Garlickiego "U źródeł obozu belwederskiego" (Warszawa 1978). Pierwsza z tych prac szeroko omawia akcję wydawniczą prowadzoną przez partie polityczne, w tym także przez PPS, a wszystkie - pozwalają sytuować Spółkę Nakładową "Książka" w działalności propagandowej

PPS, ukazać powiązania między działaczami PPS, wydawcami i pisarzami oraz wynikające z tych związków konsekwencje dla działalności "Książki".

Bogactwo i różnorodność zgromadzonych materiałów źródłowych, a także odmienność "Książki" od wcześniej istniejących wydawnictw, postawiły przede mną szereg problemów i trudności konstrukcyjnych. Partyjny' rodowód i charakter Spółki, pozawydawnicze związki i kontakty autorów-działaczy czy autorów-sympatyków PPS z wydawcami-działaczami i wpływ tych związków na dobór wydawanych przez "Książkę" autorów i dzieł, dążenie do włączenia w krąg oddziaływania "Książki" nowego czytelnika, szczególna troska o autorów i wyodrębnienie w strukturze organizacyjnej Spółki "Książka" spółki autorsko-wydawniczej pod nazwą Dział Beletrystyczny - wszystkie te różnorodne a nowe aspekty działalności wydawniczej sprawiły, że niemożliwy do zastosowania okazał się chronologiczny układ treści. W układzie chronologicznym te nowe a różnorodne przejawy działalności wydawniczej musiałyby się zatrzeć i zagubić. Bardziej czytelny, pozwalający na pełniejsze i wszechstronniejsze ukazanie działalności Spółki Nakładowej "Książka", wydał mi się układ chronologiczno-przedmiotowy.

Działalność wydawniczą "Książki" omówiłam w trzech płaszczyznach: autora, książki i czytelnika. Rozważania te poprzedziłam rozdziałem dotyczącym genezy i rozwoju wydawnictwa - ukazanych w szerokim kontekście działalności propagandowej Polskiej Partii Socjalistycznej. W formie osobnego rozdziału wyodrębniłam także spółkę autorsko-wydawniczą Dział Beletrystyczny - ze względu na jego specyfikę prawnorganizacyjną oraz rolę, jaką odegrał w rozwoju ruchu wydawniczego i kulturze literackiej epoki. Decydując się na takie rozwiązania, miałam świadomość, że nie zdołam uniknąć powtarzania pewnych sądów i informacji.

Omawiając działalność "Książki" w płaszczyźnie auto-

ra, zwróciłam szczególną uwagę na wzajemne kontakty wydawców i autorów na płaszczyźnie pozawydawniczej, leżące u podstaw związków ściśle wydawniczych. Analizując zaś te ostatnie, obserwowałam nowe rozumienie roli i miejsca autora w wydawnictwie, wynikającą stąd jego sytuację materialną oraz inicjatywy wydawców podejmowane z myślą o autorach i ich materialnej i artystycznej satysfakcji.

Rozpatrując działalność Spółki w zakresie wydawanej literatury, zwróciłam uwagę zarówno na jej wartości ideowo-artystyczne, kryteria doboru i dominującą problematykę, jak też na przedmiotową, materialną stronę wydawanych książek, zakres ingerencji wydawców i cenzorów w tekst, ograniczeń cenzuralnych, inwencji i inicjatyw wydawców usiłujących omijać zakazy cenzury.

Podejmując rozważania w aspekcie odbiorcy wydawnictw "Książki", uwzględniłam kategorię odbiorcy "hipotetycznego", "założonego", do którego adresowano wydawaną literaturę, jak i odbiorcy "rzeczywistego", to jest nabywcy książek - jego status społeczny, rozmieszczenie geograficzne, możliwości percepcyjne, potrzeby czytelnicze. Zwróciłam uwagę także na celowe i świadome oddziaływanie "Książki" na czytelnika poprzez dobór wydawanej literatury, a także propagandę i reklamę książek.

PRZYPISY

- * Autoreferat wygłoszony podczas obrony pracy doktorskiej, która odbyła się dnia 11 listopada 1983 na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Promotor: doc. dr hab. Jerzy Jarowiecki; recenzenci: doc. dr hab. Irena Bar-Swięch, prof. dr hab. Jerzy Myśliński.